

УДК 657.336.131.631.162

Рецензенти:

Жадько Костянтин Степанович – д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та економіки підприємства, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро.

Вініченко Ігор Іванович – д-р. екон. наук, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Відповідальний редактор:

Приходько І.П. д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною діяльністю ДДАЕУ (+380673933813);

Відповідальний секретар:

Губарик О. М. к.е.н., доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною діяльністю ДДАЕУ (+380675633654);

Члени редакційної колегії:

Павлова Г.Є. д.е.н., професор, декан факультету обліку і фінансів ДДАЕУ;

Халатур С.М. д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДДАЕУ;

Васільєва Л.М. д.держ.упр., професор, заступник декана з наукової роботи факультету обліку і фінансів ДДАЕУ;

Добровольська О.В. д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДДАЕУ;

Чернецька О.В. к.е.н., доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною діяльністю ДДАЕУ.

*Рекомендовано вченою радою факультету обліку і фінансів
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
(протокол № 3 від 23.11.2021 р.)*

Наукові та прикладні аспекти удосконалення обліково-фінансового забезпечення підприємств в умовах нестійкої економіки (з нагоди 100-річчя з часу заснування Дніпровського державного аграрно-економічного університету) : колективна монографія / за заг. ред. І.П. Приходька, О.М. Губарик – Дніпро: Пороги, 2021. - 303 с.

Колективна монографія виконана в межах діяльності наукової школи «Обліково-фінансова інноваційна система АПК» та державної бюджетної теми «Інноваційний розвиток обліку, оподаткування і контролю у системі забезпечення економічної стійкості підприємств», ДРН № 0121U109731 (01.2021 р.-12.2025 р.).

Видання орієнтоване на науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів аграрного та управлінського профілів, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, підприємств та іншими особами, які цікавляться цією проблематикою.

УДК 657.336.131.631.162

Матеріали колективної монографії подано в авторській редакції.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії посилання на видання обов'язкове.

Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки належать авторам.

© Колектив авторів, 2021

Розділ 2. Теорія, методологія та практика сучасних трансформацій системи оподаткування та контролю підприємницької діяльності в умовах нестійкої економіки 123

2.1. Економічна сутність податків і платежів, їх класифікація та джерела сплати 123

Міхєєв І. Д. студент МгОП-1-20

Міньковська А. В., к.е.н., доцент

2.2. Запровадження організаційних регламентів внутрішньогосподарського контролю активів сільськогосподарського підприємства 136

Попов Є., студент гр.МгОП-1-20

2.3. Особливості організації системи внутрішнього контролю операцій з основними засобами 144

Юрченко А. А., студентка групи МгОП-1-20

Науковий керівник: Чернецька О. В., к. е. н., доцент

Розділ 3. Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці 154

3.1. Економічна сутність, склад і структура фінансових ресурсів підприємства 154

Бровко Л. І. к.е.н. доцент

Мозговий М. О. здобувач II рівня вищої освіти

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ТА СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В КРИЗОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Економічна сутність, склад і структура фінансових ресурсів підприємства

З методологічної точки зору при дослідженні і регулюванні фінансових відносин, первинна увага до поняття «фінансові ресурси» взагалі і «фінансові ресурси підприємства» дає можливість точніше визначити об'єкт оцінки фінансових відносин, оскільки фінансові ресурси є їх матеріальними носіями, а також через рух фінансових ресурсів обґрунтовувати форми і методи впливу фінансових відносин на процес відтворення.

На жаль, вітчизняна економічна наука дотепер ще не має загальноприйняту точку зору з приводу визначення «фінансові ресурси» взагалі і особливо «фінансові ресурси підприємства». Хоча в понятійний апарат ця категорія ввійшла в 70-х роках, коли почалася бурхлива полеміка з приводу сфери діяльності фінансових відносин. Вчені цим поняттям характеризували наявність в тому або іншому явищі фінансів. Так, Гаретовский Н.В. писав, що «в практиці соціалістичного господарювання фінансові ресурси держави і підприємств є сукупністю всіх грошових коштів, що є в розпорядженні в певний період, тобто грошові фонди, кредитні ресурси, резерви грошових коштів». І тут же обмовляється, «якщо виключити елемент повторного рахунку, що має місце в приведеному вище визначенні, то фінансові ресурси держави і підприємств являють собою, що знаходяться в їх розпорядженні, частину національного доходу в грошовій формі, яка використовується на мету розширеного відтворення і інші витрати відповідно до функцій держави і прав підприємств». Отже, автор намагається в своєму формулюванні пов'язати форму, у вигляді якої фінансові ресурси

радіюються у відтворювальний процес і джерело їх формування. Надалі, ця тенденція є видимою у визначеннях інших економістів. Крім того, Окунева Л.П., досліджуючи сутність фінансових ресурсів буржуазного суспільства, відзначає, що вони не «просто грошові кошти, мобілізовані державою, а надзвичайно важлива економічна категорія», матеріальною базою якої «служить сукупний суспільний продукт (СОП), створений у сфері матеріального виробництва на приватних і державних підприємствах». Характеризуючи стадії, які, в своєму русі, проходить СОП, автор вказує, що на першій - фінансові ресурси утворюються в державному секторі, «проте вони незначні, що обумовлене невеликою часткою державної власності, а також політикою ціи». А «основна частина фінансових ресурсів створюється на стадії перерозподілу. Держава мобілізує вже розподілену між основними класами капіталістичного суспільства частину національного доходу примусовими (за допомогою податків) або добровільними методами». Таким чином, в результаті вилучення державою засобів зменшуються доходи населення, крім того, майже повністю зникає прибуток державних підприємств. Ці засоби мобілізуються державою, утворюючи його фінансові ресурси [7].

Надалі, дослідження цього питання показало, що більшість визначень фінансових ресурсів виконана із загальнодержавних позицій і потрактує як «фінансові ресурси країни» або «фінансові ресурси взагалі». Таке нестроге формулювання не відображає ролі держави і його окремих економічних суб'єктів у фінансових відносинах, а вони істотно відрізняються. А це не дає можливості чітко визначити структуру фінансових ресурсів і погодити форми і методи регулювання їх руху на кожному з рівнів фінансової системи держави, починаючи з елементарною господарською одиницею - підприємства.

Таке «узагальнююче визначення» фінансових ресурсів дано у фінансово-кредитних словниках («Фінансові ресурси - сукупність фондів грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні держави, підприємств і

організацій; створюються в процесі розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу); в підручниках («створювані підприємствами, об'єднаннями, організаціями, державою грошові накопичення і грошові фонди в порядку розподілу і перерозподілу суспільного продукту і національного доходу с фінансовими ресурсами»; у ряду авторів (фінансові ресурси - це «сукупність доходів, відрахувань і надходжень, які знаходяться у розпорядженні підприємств, організацій і держави і прямує на задоволення суспільних потреб з метою розширення виробництва і зростання матеріальної добробут народу»; фінансові ресурси «характеризують в грошовій формі процеси освіти, розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і найважливіших структурних елементів»). Має місце і таке визначення: «Фінансові ресурси ... підприємств і держави є грошовим виразом створюваних в процесі виробництва матеріальних засобів в частині, яку економічно правомірно направляти на відшкодування вибуття і капітальний ремонт основних фондів, забезпечення розширеного відтворення і задоволення суспільних потреб».

Для змістовного і прагматичного визначення будь-якої економічної категорії важливо визначення чітких кількісних і якісних меж, в рамках яких дана категорія правомірна, тобто сприяє більш глибокому пізнанню економічних процесів і розширює можливості дії на них. Виділення кількісних меж може означати, які елементи суспільного відтворювального процесу включаються в дане поняття і цим самим відособлюють його від інших економічних категорій, а якісні меж визначають, яку роль дана категорія грає в пізнанні і регулюванні даного процесу, тобто через якісні межі економічної категорії визначається його цільова установка.

Із змістовної точки зору в трактуванні сутності фінансових ресурсів в економічній літературі виділяються два підходи.

В першому з них спостерігається тенденція до отождіння фінансових ресурсів і грошових коштів. Так, одні визначають фінансові ресурси як «грошові кошти, за допомогою яких відбувається виділення тієї частини

сукупного суспільного продукту, яка ... може бути направлений на розширення соціально-економічної системи в цілому». А інші - що «фінансовими ресурсами іменується сукупність грошових коштів лише цільового використання». Як відзначає Ситник Н.С., точку зору якої підтримуємо, недолік такого підходу полягає у відсутності чіткого критерію, який дозволить би виділити чіткі кількісні межі фінансових ресурсів і тим самим їх відмінність від категорії «грошові кошти» [6].

При другому підході фінансові ресурси розглядаються як грошовий вираз частини валового внутрішнього продукту (ВВП). При цьому підході змістовні особливості фінансових ресурсів представлені більш чітко: вказано їх цільове призначення і обкреслені межі їх виділення у складі вартості ВВП. Але разом з тим втрачається специфіка фінансових ресурсів, як частини грошових коштів. Для цього підходу характерна чисто посередницька роль грошей. Такий підхід спостерігається і в деяких представлених вище визначеннях.

Ні той, ні інший підхід не дає чіткої кількісної межі дії категорії «фінансові ресурси». Для визначення чіткої кількісної і якісної меж поняття «фінансові ресурси підприємства» слід відштовхнутися від базових категорій «фінанси» і «ресурси».

Поняття «фінанси» - це категорія, яка означала, що історично склалася, на думку одних вчених, завершення платежу і характеризувалася наявністю товарно-грошових відносин в суспільстві і розвитком держави. І, в даний час, ця категорія відноситься до числа широко поширених економічних понять, що характеризують грошові відносини в суспільстві, виникаючі між людьми при формуванні і використуванні грошових коштів. Хоча не всі грошові відносини можна назвати фінансовими. Значить, фінанси характеризують відносини, що охоплюють розподільний і перерозподільний процеси, що відбуваються в державі, оскільки формування і використання грошових коштів у вигляді доходів підприємства, є результатом цих процесів. Причому, фінансові відносини зачіпають як рівень підприємства, їх

першооснову, так і рівень держави. Ресурси, які створюються фінансовими відносинами і є їх матеріальними носіями, визначають як фінансові. Отже, фінанси виникають при розподілі фінансових ресурсів і охоплюють відносини між державою і підприємствами різної форми власності, між різними підприємствами, колективами, між державою і населенням, між підприємством і його колективом і так далі.

А ось поняття «ресурси» в перекладі з французького, означає допоміжний засіб, і вживаються при позначенні грошових коштів, цінностей, запасів, можливостей або джерел доходу в державному бюджеті. В економічній теорії розділяють ресурси на п'ять груп:

- 1) природні - потенційно придатні для застосування у виробництві природні сили і речовини, серед яких розрізняють «невичерпні» і «вичерпані» (а в останніх - «відновлювані» і «невідновлювані»);
- 2) матеріальні - всі створені людиною («рукотворні») засоби виробництва, які самі є результатом виробництва;
- 3) трудові - населення в працездатному віці, яке в «ресурсному аспекті» звичайно оцінюють по трьох параметрах: соціально-демографічному, культурно-освітньому професійно-кваліфікаційному;
- 4) фінансові - грошові кошти, які суспільство в змозі виділити на організацію виробництва і свої соціально-побутові потреби;
- 5) інформаційні (інтелектуальні) - наукова, технологічна, статистична, управлінська і інша інформація, необхідна для створення, розподілу, обміну і споживання продукту.

«Природні, матеріальні і трудові ресурси властиві будь-якому виробництву, тому вони отримали назву «базових»; виниклі на «ринковому ступені» фінансові ресурси стали називатися «похідними» [2]. Отже, цей момент необхідно враховувати при подальшому дослідженні останньої категорії.

Всі визначення, характеризуючи приналежність фінансових ресурсів тому або іншому об'єкту, відзначали в їх складі підприємство, яке створює

матеріальну основу будь-якого суспільства. Тому, саме, визначення сутності і складу фінансових ресурсів підприємства стало об'єктом наших подальших досліджень.

Сутність терміну «фінансові ресурси підприємства», до теперішнього часу, залишається майже недослідженою. Хоча в економічній літературі це поняття зустрічається дуже часто, особливо у зв'язку з терміном «фінансовий менеджмент». Даний парадокс не викликає здивування, враховуючи посилення останнім часом ролі підприємств в забезпеченні виробництва матеріальними, трудовими, фінансовими і іншими ресурсами.

Отже, робиться упор на джерела формування фінансових ресурсів підприємства, оскільки доходи і надходження включають: прибуток, амортизаційні відрахування, різні доходи і тому подібне. Таким чином, знову здійснюється ідентифікація фінансових ресурсів з джерелами їх формування. Також, автор відзначає виробничу і соціальну спрямованість в їх використуванні.

А ряд інших економістів вважають, що «під фінансовими ресурсами слід розуміти грошові кошти, що є у розпорядженні підприємства», але далі вказується, що «до фінансових ресурсів відносяться всі грошові фонди і та частина грошових коштів, які використовуються для цільового призначення у нефондовій формі» [1]. Ця точка зору, відрізняється від попередніх тим, що автори намагаються фінансові ресурси охарактеризувати як актив підприємства. В результаті, був відзначений основний елемент складу даного поняття, за допомогою якого можливо сплатити витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, робіт і послуг. Але склад фінансових ресурсів підприємства, на нашу думку, набагато ширше, якщо розглядати можливість активу за короткий строк перетворитися на грошові кошти.

Дещо по-іншому, ближче до нашого розуміння, сформулювали поняття «фінансові ресурси підприємства» Ревенко П., Вольфман Би., Кисельова Т. Вони відзначають, що «всяке підприємство для своєї роботи повинне мати свій в розпорядженні певні засоби, що мають вартість, або інакше,

фінансовими ресурсами. Ці засоби називаються активами». З цим визначенням погоджується також Балабанов І.Т. Але автори виділяють як фінансові ресурси весь актив, у тому числі майно підприємства, яке є матеріальним ресурсом виробничого процесу.

Отже, в поглядах на дану проблему є багато суперечливих моментів, які впливають на формування складу, відмінних ознак і класифікацію надалі. Так, одні автори намагаються в своєму формулюванні пов'язати форму, у вигляді якої фінансові ресурси залучаються до відтворювального процесу і джерела їх формування, а, на думку інших фінансові ресурси представлені грошовими доходами і фондами, тобто джерелами, утворюючими їх. Причому, подібне формулювання була перенесено і на фінансові ресурси підприємства. І лише недавно стала з'являтися думка, що дане поняття характеризує активи господарюючого суб'єкта, які опосередковують фінансові відносини, тобто процес, що забезпечує відтворювання матеріальних ресурсів. Таким чином, фінансовими ресурсами підприємства, слід вважати такі матеріальні носії фінансових відносин, за допомогою яких підприємство погашає виниклі поточні зобов'язання перед ланками фінансової і кредитної системи.

Подальше дослідження буде направлено на обґрунтування складу фінансових ресурсів, необхідних підприємству для здійснення своєї діяльності, і доповнена їх класифікація.

При визначенні складу фінансових ресурсів необхідно керуватися певними критеріями, які дають можливість обґрунтовано віднести ту або іншу категорію до складу фінансових ресурсів підприємства. Основним критерієм (ознакою), що характеризує фінансові ресурси підприємства є здатність погасити виниклі поточні зобов'язання, яка, в економічній теорії, характеризується як платоспроможність. Платоспроможність оборотного активу напряму залежить від часу і витрат на «перетворення» в грошові кошти, тобто ліквідності.

Розглянемо види класифікацій фінансових ресурсів підприємства, які

існують, і спробуємо їх доповнити.

Однією з класифікаційних ознак, який виділяє Опарин В.М., є особливість кругообігу фінансових ресурсів підприємства. По цій ознаці розрізняють: а) початкові фінансові ресурси, з якими підприємство починає свою господарську діяльність і залучає до процесу забезпечення виробництва необхідними матеріальними і трудовими ресурсами; б) прирощені фінансові ресурси, які створюються підприємством в процесі його господарської діяльності і використовуються для погашення виниклих зобов'язань, розвитку підприємства [4].

Наступною класифікаційною ознакою фінансових ресурсів підприємства, яка пропонується Опариним В.М., є право власності. По праву власності фінансові ресурси підприємства підрозділяють на: а) власні фінансові ресурси господарюючого суб'єкта, які формуються в результаті господарської діяльності і є його власністю; б) фінансові ресурси, які отримані безвідплатно в порядку перерозподілу в результаті цільового фінансування з бюджету, позабюджетних фондів, вищестоящих організацій, для поповнення власних фінансових ресурсів підприємства; в) позикові фінансові ресурси, які привернуті в результаті кредитування на поворотній, платній основі [4].

Є інші види класифікацій фінансових ресурсів підприємства запропоновані Родионовою В.М., Опариним В.М. і іншими вченими-економістами, але в основу їх встановлено припущення, що фінансові ресурси підприємства - це прибуток, амортизаційні відрахування і т.д. Тому їх не можна застосувати до запропонованому вище складу фінансових ресурсів підприємства [4].

Якщо розглядати джерела формування фінансових ресурсів, то в їх склад, і тут всі вчені одностайні, слід відносити виручку від реалізації продукції, робіт і послуг і складові її: прибуток і амортизаційні відрахування на повне відновлення засобів виробництва, інші доходи, бюджетні асигнування, кредити банку і інші позикові джерела, кредиторську

заборгованість, джерела, мобілізовані через фінансовий ринок і так далі. Тільки класифікують вони джерела фінансових ресурсів з різних позицій.

Так, Курінна О. В. підрозділяє джерела формування фінансових ресурсів підприємства на: внутрішні і зовнішні [3]. Внутрішні представлені виручкою від реалізації продукції, робіт і послуг, виділяючи при цьому прибуток, амортизаційними відрахуваннями, надходженнями від фінансової і інвестиційної діяльності, внесками акціонерів і так далі. Зовнішні - бюджетні асигнування, кредити і позики, кредиторська заборгованість, відшкодування страховок, надходження від галузевих структур в порядку перерозподілу, від органів соціального страхування і забезпечення і так далі. Подібне розділення тільки в декілька іншої інтерпретації, ближче до нашого розуміння, здійснене Поддєрьогін А.М. Тут, до внутрішніх відносять прибуток від реалізації і амортизаційні відрахування, а до зовнішніх - фінансовий ринок, тобто мобілізацію засобів шляхом випуску цінних паперів, а також в результаті отримання кредиту банку і інших позик і бюджеті різних рівнів. Але автор не відзначив виручку від реалізації, яка хоча «розпадається» на складові частини, все ж таки є основним джерелом покриття виниклих зобов'язань. В запропонованій класифікації чітко є видимим процес, в результаті якого формуються фінансові ресурси підприємства, що є важливим при визначенні складу джерел фінансових ресурсів [6].

Отже, всі джерела фінансових ресурсів підрозділяються на: власні і залучені в результаті перерозподілу і мобілізації на фінансовому ринку. Причому, основні в структурі власних джерел це на виручка від реалізації і її складові частини: прибуток і амортизаційні відрахування.

Отже, до власних джерел слід відносити всі види надходжень від реалізації основних видів продукції, іншої реалізації, реалізації основних засобів, нематеріальних активів і інших цінностей, надходження від фінансової і інвестиційної діяльності, амортизаційні відрахування. До залучених джерел, які можуть бути мобілізовані через фінансовий ринок,

що сформувався останніми роками, можна віднести надходження від продажу акцій, облігацій і інших цінних паперів підприємства на фондовій біржі. А залучені шляхом перерозподілу: надходження в результаті кредитування, позики і інших операцій, пов'язаних з платним використанням засобів, від вищестоящих організацій, з бюджету і позабюджетних фондів, від інших підприємств по цінних паперах, власником яких виступає підприємство, від відшкодування, що виплатили, по ризиках, що наступили, і так далі.

Література до розділу 3.1:

1. Бога О.С., Павлова А.С. Особливості управління фінансовими ресурсами вітчизняних підприємств. Вісник Запорізького національного університету. 2012. №1(13). С.195-199.
2. Громова А., Пилипишина І., Носковська А. Теоретико-методологічні основи формування фінансових ресурсів підприємства. Економічний дискурс. 2015. №4. С.100-106.
3. Курінна О. В. Теоретичні аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. 2013. Вип. 2. С. 140-148.
4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. 2-ге вид. К.: КНЕУ, 2005. 240 с.
5. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / кер. кола. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 7-ме вид. К. : Вид-во КНЕУ, 2008. 552 с.
6. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Стасишин А.В., Гукалюк А.Ф., Західна О.Р., Сич О.А., Шушкова Ю.В.] ; за заг. ред. Н. С. Ситник.-Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. - 845 с.
7. Фінанси. Грошовий обіг. Кредит : навч. посібник / Л. О. Дробозіна, Л. П. Окунєва, Л.Л. Андросова та ін. - Рівне : Вертекс, 2001. - 350с.